

Соціальні виплати в умовах війни: судовий контроль та адміністративна процедура у практиці Верховного Суду

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2026

Дата публікації: 2026-07-07

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/sotsialni-vyplaty-v-umovakh-vijny-sudovyj-kontrol-ta-administratyvna-pratsedura-u-praktytsi-verkhovnoho-sudu/>

Відомості про автора

Ян БЕРНАЗЮК,
суддя Касаційного адміністративного суду
у складі Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Анотація

Сучасний етап розвитку адміністративного судочинства, особливо в контексті правового регулювання публічних фінансів в умовах воєнного стану, вимагає переосмислення стандартів захисту фундаментальних прав людини. Питання забезпечення соціальних гарантій громадян, які внаслідок збройної агресії опинилися за межами держави, безпосередньо корелюється з ефективністю розподілу бюджетних ресурсів та здатністю держави виконувати свої фінансові зобов'язання. У цьому аспекті практика КАС ВС відіграє визначальну роль у зміні формальних процедур у реальний механізм захисту майнових прав, де пенсія як майнове право за своєю правовою природою відповідає ознакам власності, а її протиправне позбавлення є порушенням гарантій, визначених у статті 41 Конституції України та статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

У цьому контексті постає питання формування ефективної моделі судового контролю за реалізацією соціальних фінансових зобов'язань держави, особливо у випадках, коли їх виконання ускладнюється обставинами воєнного стану та перебуванням громадян за межами України.

Судовий контроль у системі публічних фінансів

Ефективність бюджетних видатків на соціальну сферу суттєво знижується, якщо судові рішення про виплату заборгованості виконується лише номінально. Інститут судового контролю, передбачений статтею 382 КАС України, в реаліях сьогодення має слугувати запобіжником проти протиправної бездіяльності відповідних суб'єктів владних повноважень. Як свідчить правова позиція Верховного Суду у справі № 160/5259/20, судові рішення не може вважатися виконаним, якщо воно не призвело до фактичного поновлення майнового стану особи.

Суд наголошує, що у правовідносинах з органами Пенсійного фонду України (далі – ПФУ), особливо при виплаті коштів на закордонні рахунки, відповідний суб'єкт не може перекладати відповідальність за технічні чи банківські помилки виключно на пенсіонера. Якщо кошти були нараховані, але не зараховані через невідповідність реквізитів, ПФУ зобов'язаний виявити реальні перешкоди у виконанні рішення та вжити додаткових заходів для їх усунення. Такий підхід базується на конституційній гарантії обов'язковості судового рішення та обов'язку держави піклуватися про своїх громадян незалежно від місця їхнього перебування (ч. 3 ст. 25 Конституції України).

Адміністративна процедура у сфері соціальних виплат

Набрання чинності ЗАП формує нову нормативну основу правозастосування у сфері діяльності суб'єктів владних повноважень, у тому числі при реалізації соціальних виплат. У постанові у справі № 420/13975/24 Верховний Суд акцентує увагу на принципі офіційності (стаття 9 ЗАП), який докорінно змінює роль ПФУ. Орган пенсійного забезпечення виступає не лише розпорядником бюджетних коштів, але й адміністративним органом, на який покладено обов'язок активного з'ясування обставин справ.

У випадках, коли виплата пенсії за кордон блокується через некоректні дані IBAN або розбіжності в ПІБ, ПФУ не може обмежуватися формальним листуванням. Згідно з вимогами Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", затвердженого Постановою правління ПФУ від

25.11.2005 № 22-1, орган зобов'язаний повідомити особу про недоліки, витребувати уточнені документи та прийняти мотивоване рішення (адміністративний акт) за результатами розгляду заяви. Самоусунення органу від вчинення передбачених законом дій може кваліфікуватися як протиправна бездіяльність суб'єкта владних повноважень.

Динаміка соціальних прав: індексація та компенсація

Важливим фінансово-правовим аспектом є збереження реальної вартості соціальних виплат. Суд послідовно стверджує, що поновлення пенсії за судовим рішенням не означає незмінності її розміру. Громадяни за кордоном мають право на всі автоматичні перерахунки та індексації (ст. 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування») нарівні з мешканцями України. Будь-яка дискримінація за ознакою місця проживання при розподілі публічних фінансів є неприпустимою.

Зазначені підходи узгоджуються з науковими дослідженнями у сфері взаємовідносин держави та публічних фінансів, які підкреслюють необхідність поєднання бюджетної стабільності та ефективного захисту прав людини [3; 4; 5].

Висновки

Практика КАС ВС у справах щодо соціальних виплат свідчить про формування нової моделі правозастосування у сфері публічних фінансів в умовах воєнного стану, в якій поєднуються інструменти судового контролю та сучасної адміністративної процедури. Судовий контроль за виконанням судових рішень, передбачений статтею 382 КАС України, набуває значення ефективного механізму забезпечення реального поновлення майнових прав особи, тоді як запровадження ЗАП формує нові стандарти діяльності суб'єктів владних повноважень, зобов'язуючи їх активно з'ясовувати обставини справи та сприяти реалізації соціальних прав громадян, зокрема у випадках отримання виплат за межами України.

Сформована судова практика також підтверджує динамічний характер соціальних прав, що передбачає застосування індексації та інших механізмів збереження реальної вартості соціальних виплат. У сукупності ці підходи відображають сучасну парадигму правового регулювання публічних фінансів у соціальній сфері, відповідно до якої фінансові обмеження держави не можуть виправдовувати формальний підхід до виконання її соціальних зобов'язань, а судовий контроль і належна адміністративна процедура виступають ключовими гарантіями ефективного захисту майнових прав людини в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Ухвала Верховного Суду від 03 березня 2025 року у справі № 160/5259/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125536931> (дата звернення: 11.03.2026).
2. Постанова Верховного Суду від 08 грудня 2025 року у справі № 420/13975/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132411150> (дата звернення: 11.03.2026).
3. Берназюк Ян. Спори у сфері захисту прав пенсіонерів, які проживають за кордоном. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezent_Bernazjuk_pensia.pdf (дата звернення: 11.03.2026).
4. Берназюк Ян. Центральний банк та його взаємовідносини з Державним бюджетом України. Вороновські читання (Єдність адміністративних та фінансових процедур): зб. стат., доп. та тез учасників міжнар. наук.-практ. конф. 2018. С. 192–203. URL: <https://afl.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Voronovski-chitannya-2018-Zbirnik-tez.pdf> (дата звернення: 11.03.2026).

5. Берназюк Ян. Міжнародні зобов'язання України у сфері запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму. Constitutionalist. 2023. URL: <https://constitutionalist.com.ua/mizhnarodni-zobov-iazannia-ukrainy-u-sferi-zapobihannia-vykorystanniu-finansovoi-systemy-dlia-tsilej-vidmyvannia-hroshej-abo-finansuvannia-teroryzmu-2> (дата звернення: 11.03.2026).

Файли матеріалу

Оригінальний файл автора